

Мұхтар Шаханов

«Құрметсіз, шыншыл тұлғалар немесе Түрік қағанатының құлауы»

Отырардан ағып шыққан дариялардың ұлысы,
Құрмет пен даңқ төріндегі
Күллі қазақ жеріндегі қариялардың ұлысы,
Үміт-түлкі зып берсе де,
Сыртта есейіп, сыртта өлсе де,
Туған елден бөлінбеген ой-санасы, тынысы,
Шыншыл-қатал тағдырынан нәр алған әр ұлы ісі
Әбу-Нәсір әл-Фараби бабама
Жағымпаздық шәрбатынан сусындаған бақшасы,
Сахараның боз жусаны секілденген ақ шашы,
Былай депті өз деміне
Өзі піскен арабтың бір патшасы:
— Санасынан шашыраған ізгілік,
Ойы зымыран, дана дейді Сізді жұрт.
Ал мен тынбай ел басқарып келемін
Көңіліме шаттық, сенім қайығын тең жүздіріп.
Еститінім кіл мақтау сөз, (ризамын халқыма),
Күннен-күнге даңқ қосылып келе жатыр даңқыма.
Адам бірақ тағдырға шарасыз ба,
Болжап бере аласыз ба,
Құны қанша, мәні қанша мендегі асқақ сенімнің,
Болашағы қалай болмақ ертең мына елімнің?
- Жаңылысса, әділетсіз тіл мен көмей жаңылсын, -
деді ғалым, — оны болжау қиын емес, әміршім,
Ордаңызға Сізге ерекше маңызды әрі қадірлі
Адамдарды шақыртыңыз ісі ерекше жағымды.
Қуат-күшін әйгілеген ой-парқымен, білекпен,
Мақсат, мүдде, тағдырын да өзіңізбен бір еткен.
Және олар қатар-қатар жайғассын
Көңіліңізге кім ең жақын, кім қашықтау ретпен.
Патша аз-кем ойланғанмен сөзге келмей құп болды,
Ет пісірім сәттен кейін Ордаға жұрт лық толды.
Билік — тұлпар, байлық — арба, екеуі — бір атарба,
Алтын артқан арбаға еріп кім шықпайды сапарға?
Болған соң ба бұл елде де байлық күліп атар таң,
Саудагерлер орын апты ең бірінші қатардан.
Патшасының әр шаттығын бірге жүріп тойласқан
Орда толы жақын-туыс, ой-санасын май басқан.
Бес перзенті қатар отыр, арманымен айды асқан
Сосын, әбжіл шабармандар... сот-қазылар жайғасқан.
Тек бөлінген не бар дейсіз мына фәни жалғанда,
Бес-алты адам түрегеп тұр, орын жетпей қалған ба?
(Иә, заманы сыртқа тепсе, тасбақадан бақ шабан),
- Мыналар кім?- деп сұрады Әбу-Нәсір патшадан.
- Ә, бұлар ма, өзің менен санайтындар кемеңгер,
Кітап-сітап жазатындар, ақын,ғалым дегендер...

- Түсінікті, - деді ұлы ұстаз, - құзырыңыз қаласа,
Болжамымды өзіңізге айтсам деймін оңаша.

Оңашада Әбу сөзін бастады:

- Ей, әміршім, аласа екен еліңіздің аспаны.
Білесіз бе, заманында айдарынан жел өпкен
Ұлы Түрік қағанаты құлады не себептен?
Шығу қиын бір түскен соң, пенделіктің дауына
Оңай соқпас кері бұру рухсыздық ескегін?
Олар іштен және сырттан анталаған жауына
Қарсы қоя білгенімен мың-мыңдаған әскерін,
МӘДЕНИЕТІН қарсы қоя алмады.
Ұлан-ғайыр ұлы өлкенің бағы солай жанбады.
Сол қателік Сіздің жерден тапқан екен жалғасын,
Ызалы уақыт төбеңізден көтеріп тұр балғасын.
Сіз елдегі басты орынды саудагерге беріпсіз,
Және оған ұлтыңыздың болашағын сеніпсіз.
Рухани байлығына арқа сүйемеген ел
Басқа өлкенің боданына айналады еріксіз.
Әне содан халқыңыздың даңқ-шырағы жанбауда,
Рухсыз ел тауыққа ұқсас, шыға алмайды самғауға.
Жеріңіздің үні болар, Ар-намысы, гүлі болар жандарды
Сүтке тиген мысықтай ғып шетке қағып тастапсыз,
Сөйтіп, тақсыр, қасіретті қиын тағдыр бастапсыз.
Мына тайғақ заман маған берсе екі жол таңдауға
Десе және: БІРІНШІ ЖОЛ –байлық жолы шалқыған,
Тек тоқшылық арнасымен керги жүзіп қалқыған.
Бәрі дайын, не ішемін, не киемін демейсің,
Өзіңді һәм зәузатыңды шат тұрмысқа бөлейсің.
Тіршіліктен көрер қызық-тамашаң да көп болмақ,
Бірақ қайсар шыншыл Рухың, Дәстүр, Тілің жоқ болмақ.
Ал, ЕКІНШІ жолмен жүрсең жалаңаяқ кедейсің,
Тағдырыңды тақ-тұқ еткен күн көріспен демейсің.
Тек еліңнің сан ғасырлық мәдениеті саналы,
Кәусар Рухы, Дәстүр, Тілі өз күшінде қалады.
Екі байлық бір жүре алмай бөлінгені болды сын,
Бұл жағдайда мен ойланбай қалар едім соңғысын.
Сену қауіп терең тамыр жая алмаған талғамға,
Мазмұнынан айырылған,
Рух қанаты қайырылған
Елден сорлы ел бар ма екен жалғанда?!
Бөліп ұстар адамзатты мән-мағына, әрінен,
Сана шырмар мәңгүрттіктің залалы үлкен бәрінен.
Бұл зор қайғы ғасырларға кететұғын қапалық,
Тұйықтан жол іздер әркім,
Тырысарсыз Сіз де, бәлкім,
Бірақ оған айналаңыз жібермесі ап-анық.
Кетіп барам, қақпаңызды, сірә, қайтып ашпастай,
Жан байлығы Сіздің елде ит ішпеген кешкі астай.
Енді мұның кері соғар жаңғырығын күтіңіз, —
деді дағы әл-Фараби шығып кетті қоштаспай.

Ұлы баба!
Тағдыры ойнамалы,
Арыстың ай доғалы сағасында.
Бұрымы бұлаң қаққан,
Сәулетің, сәнін бұзбай сылақ қаққан.
Анамыз — сұлу Сырдың жағасында,
Дәуіріне өзгертпеген рухының сағатын
Және ешкімге тежетпеген өр мінезін, тағатын,
Он бір ғасыр арасында,
Отырарда туылыппыз екі ақын.
Орын таптың бар жүректің төрінен,
Мен ешқашан теңесе алман сенімен.
Ол ол ма екен, саған тіпті наз айтуға от керек,
Талай-талай алпауытпен шығып едің жекпе-жек.
Өз халқының жан байлығын өзі тепкен патшаға
Әлі күнге жат өлкеде жатырсың ба өкпелеп?
Орныңнан тұр, данышпаным, өр дауысты атан ер,
Елі тыныш болса ғана тәтті ұйқыға батады ер.
Шуда жіптей шатасқан сан жолдан аман өтсін деп,
Өз жеріңнің басшысына, қосшысына бата бер.
Ұлы далаң ажырамай ұлы дәстүр, ұлы ойдан,
Ұсақ, саяз ұлдарының қылығына мұңайған.
Туған елге соқпасын деп өзің көрген қателік,
Мен тілеймін, Ұлы Баба, сен де тіле құдайдан!

"Өркениеттің адасуы" атты романның Компьютербасты жарты адамдар
(Рухсыз күш формуласы)

«Елге ұстаздық еткен қарттан алғыр, құйма құлақты,
Қонақтары сұрапты:
- Аға, неше балаңыз бар соңыңыздан самғаған?
- Бір жарым! - деп тіл қатыпты әлгі адам.
- Ал, дәл айтсам, үш ұлым бар зерек әрі білімді,
Үшеуі де ғылым қуып назарға ерте ілінді.
Сол үш ұлдың бірі ғана қайсар, ұшқыр арманын,
Техникалық санаты мен ғылыми өр талғамын
Өз ұлтының рухани байлығына жалғады,
Содан шуақ, қуат алып, ғаламдық ой толғады.
Екі ұлымның тағдырында ол өзгеріс болмады,
Екеуі де жалаң білім шеңберінде сорлады.
Рухы, жаны аласаның зорлық жатар парқында,
Сондықтан қос перзентімді санаймын мен жарты ұлға.
Мейлі, мейлі, екі ұлымды қақса да уақыт арқадан
Нағыз ұлым біреу ғана, ана екеуі жарты адам!
Иә, бізді қайда апармақ мына заман ақпалы?
Ұлан-байтақ жерімізді жарты адамдар қаптады.
Қайда барсаң көз алдында өнеге боп жарқылдар,
Жарты бастық, жарты ұстаздар, жарты қыздар, жарты ұлдар.
Президент пе, депутат па, тракторшы ма, бәрі бір,
Бойын рухтан аулақ салса бәрінің де мәні бір.
Өз халқының тілі, ділі - зор адами парқына,
Тамыр жалғай алмағандар не сыйламақ халқына?
Бұл қазаққа көз өткен бе,

Тілдің мұнын сөз еткенде
Кей басшылар нақ бір жылан көргендей боп қалтырар...
Ұлтсыздардың бәрі - рухи мүгедектер, жартылар.
Тілін, ұлтын менсінбеуден ол қасқалар бақ табар,
Бар назары материалдық игілікке тоқталар.
Жағымпаздар қолдауымен олар бүгін мақталар,
Ал тарихта «рухын сатқан қарын құлы» боп қалар.
Біз қанша мың жас өскінді аттандырдық шет елге:
Білім алып келсін дедік,
Жер, ел танып көрсін дедік
Бірақ осы ізгі үмітті жалаң білім өтер ме?
Қайтсек екен, мониторкөз, компьютербас, жас талап,
Білім+Рух болуы үшін ажырамас қос қанат?
Қай кезде де білім - күшің, әрі нұрлы жетегің.
Білімнің де адамзатқа зияны бар екенін
Кім ойлапты құдайым-ау,
егер ұры қаншама,
Зор білімін қулығына қару етсе жан сала
Бейқам елге оның тартар азабы да соншама.
Сан жас қанат ғаламзатқа болмақ үшін өтімді,
Түнгі оттарды іздеп ұшар көбелектер секілді,
Қасиетті ата қоныс - өзен-тауын жерсінбей,
Баба тарих ардақтаған рух тұғырын менсінбей,
Ойын тұсап ессіз, көзсіз еліктеудің жарқылы,
Тек батыстық даңғаза өнер толқынында қалқыды.
Әлде бұл да жолы шиыр ұлтымыздың соруы ма,
Қалай түстік біз батыстық қиратқыш күш торына?
Қуанып ек, қосылдық деп кәусар бұлақ қорына.
Адасқандай тылсым нудан,
Біз олардың кір су құйған
Жүрек пен ой айнытатын құбырына тап болдық,
Тіпті аз жылда қолда барды жоғалтуға шақ қалдық...
Ұлы Ғабит Мүсірепов - қара сөздің кемелі,
Бүткіл қазақ рухының еңкеймес бір беделі,
Тіршілікпен қоштасатын ең соңғы сәт соққанда
Сол соңғы сәт өз күшінің соңғы шамын жаққанда,
Ажырамай сенімінен,
Діріл қаққан ерінінен,
Қанатты ойын келер күнге аққу етіп оздырған.
Шыншыл тұлға жаны дара,
Нақ мынадай мағынада
Елге арнаған ақтық сөзін маған айтып жаздырған:
"Шын өнерді басынса да жеңе алмайды асқазан,
Шырқау рух аспанында басқа мүдде, басқа заң.
Ғасырды асар әдебиеті, өнері ұлы болмаса
Ұлт даралық таба алмайды,
Және ұлы боп саналмайды ешқашан!"
Әр жүз қойдан кезінде біз үш жүз қозы алғанбыз,
Ғарышқа да құлаш ұрып, Айға түрен салғанбыз.
Рас, қазір күллі әлемде байлыққа ауды есіл дерт,
Байлығы озса мысықтар да жолбарысша көсілмек.
Бес жүз қабат үй салу да емес бүгін боз елес,

Ақшаң болса "маймылды" да бастық сайлау сөз емес.
Адамзаттың бар тағдырын енді ақша шеше ме?
Қарындарды - тек өз қамын ойлаған,
Залымдарды - қан төгуге тоймаған,
Ұрпақтары үлгі тұтып, орнатуда кесене.
Әділдікке деген сенім бірте-бірте өше ме?
Жол бар ма екен аман өтер пенде-мүдде орманнан,
Адамдықтың салтын қайттік,
даңқын қайттік қорланған?
Бүгін неге рухсыздық секілді зор батырлық?
Ізгіліксіз батырлықтан зардап шегіп жатыр жұрт.
Ньютон ашқан үшінші заң нені үндейді білдік пе?
"Әрбір қимыл - қарсы қимыл тудырады" тірлікте.
Егер қарын байлығынан рухымыз пәс тұрса,
Ұқсас, тектес жебір ойлар бір бағытта асқынса,
Қоғам қалай ұстамақшы әділ ойдың шылбырын,
Жан байлығы саяз күштер жек көреді бір-бірін.
Олар қазір заманды алдап, заңдастырып әр ісін
Оятпауға құлшынады аңқау елдің намысын...
Оян, Данте, Фирдоусидің және Абайдың айбыны!
Бөгей алмау ғасырға сын бұл тасқынғөй қайғыны.
Қол қусырып көнеміз бе,
Үнсіз жата береміз бе,
Робот-түйсік арқаланған,
Мейірімі тұл жарты адамдар
Жердің бетін түгел жаулап жеңгенше?..
.....
Дөңбекшиді көңіл-ғалам,
Бүгін өлу жеңіл маған,
Осы рухсыз жеңістердің ертеңіне сенгенше...»